

Sygn. akt V ACa 44/18

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 1 lutego 2019 r.

Sąd Apelacyjny w Warszawie V Wydział Cywilny w składzie następującym:

Przewodniczący: SSA Bogdan Świerczakowski

Sędziowie: SA Edyta Jefimko

SO del Emilia Szczurowska

Protokolant: Aleksandra Napiórkowska

po rozpoznaniu w dniu 1 lutego 2019 r. w Warszawie

na rozprawie

sprawy z powództwa H. K.

przeciwko Diecezji (...) w W.

o ustalenie

na skutek apelacji powódki

od wyroku Sądu Okręgowego Warszawa-Praga w Warszawie

z dnia 6 listopada 2017 r., sygn. akt I C 327/17

1. zmienia zaskarżony wyrok w ten sposób, że ustala, iż H. K. przysługuje prawo do grobu zlokalizowanego na Cmentarzu B. w W. w kwaterze (...) w zakresie obejmującym: prawo decydowania o przeznaczeniu wolnych miejsc w tym grobie, prawo do przeprowadzenia remontu nagrobka i prawo do załatwiania spraw z Zarządem Cmentarza B. oraz zasądza od Diecezji (...) w W. na rzecz H. K. kwotę 94 zł (dziewięćdziesiąt cztery złote) tytułem zwrotu kosztów procesu;

2. zasądza od Diecezji (...) w W. na rzecz H. K. kwotę 54 zł (pięćdziesiąt cztery) złote tytułem zwrotu kosztów postępowania apelacyjnego.

Edyta Jefimko Bogdan Świerczakowski Emilia Szczurowska

Sygn. akt V ACa 44/18

UZASADNIENIE

H. K. w pozwie skierowanym przeciwko Diecezji (...) w W.. wniosła o ustalenie jej prawa do dysponowania oraz decydowania o przeznaczeniu grobu położonego w kwaterze (...), znajdującego się na Cmentarzu B. w W., prawa do remontu nagrobka i regulowania wszystkich spraw związanych z miejscem pochówki. Ponadto wniosła o zasądzenie na jej rzecz od pozwanej zwrotu kosztów procesu.

Diecezja (...) w W. wniosła o oddalenie powództwa i zasądzenie od powódki na rzecz pozwanej zwrotu kosztów procesu.

Wyrokiem z dnia 6 listopada 2017 r. - Sąd Okręgowy Warszawa-Praga w Warszawie oddalił powództwo, zasądając od H. K. na rzecz Diecezji (...) w W. kwotę 377 zł tytułem zwrotu kosztów procesu.

Powyższy wyrok Sąd Okręgowy wydał na podstawie następujących ustaleń faktycznych i wniosków.

Grób o numerze ewidencyjnym (...) położony jest na Cmentarzu B. w W., należącym do Diecezji (...), w której imieniu administruje nim Zarząd Cmentarza B.. W 1906 r. w grobie tym pochowana została A. P., a w 1979 r. również jej wnuczka S. S. (1). Przed śmiercią S. S. (1) pozostawała w nieformalnym związku partnerskim ze Z. K.. W dniu 9 października 1970 r. złożyła ona przed Zarząd Cmentarza B. potwierdzone notarialnie oświadczenie, że jest „jedyną spadkobierczynią do grobu (...)” i wyraża zgodę na „skorzystanie z miejsca w przyszłości w tym grobie przez Z. K.”. Z. K. zmarł w 1979 r., został zaś pochowany w przedmiotowym grobie dnia 3 stycznia 1980 r.

Przed 2016 r. Dyrektor Cmentarza B. J. G. – na wniosek powódki - zezwolił jej na przeprowadzenie prac remontowych nagrobka znajdującego się w kwaterze (...). Przed wykonaniem robót polegających na wymianie płyty nagrobnej, H. K. oświadczyła, że ma świadomość, iż nie posiada jakichkolwiek praw do przedmiotowego grobu. Następnie w dniu 17 marca 2016 r. powódka poinformowała S. M. - wicedyrektora Zarządu Cmentarza B., że jako córka Z. K. domaga się przyznania jej prawa do dysponowania grobem, w którym pochowano jej ojca. Prośbę tę ponowiła wysyłając w dniu 6 kwietnia 2016 r. wiadomość elektroniczną do kancelarii cmentarza. W odpowiedzi na powyższe S. M. zawiadomił powódkę, iż decyzja w sprawie jej żądania przydzielenia prawa do grobu została negatywnie rozpatrzona z uwagi na brak pokrewieństwa i powinowactwa z A. P..

W dniu 29 października 2016 r. powódka zwróciła się do Zarządu Cmentarza B. o wskazanie wysokości opłaty tytułem przedłużenia dalszego użytkowania grobu w kwaterze (...). W odpowiedzi na powyższe pismem z dnia 13 grudnia 2016 r. pozwana podała, że należność ta wynosi 140,40 zł. Powyższa kwota stanowiła równowartość opłaty za 20-letni okres korzystania z terenu i substancji cmentarza. Opłaty te są pobierane przez pozwaną za zachowanie grobu już istniejącego. W dniu 19 grudnia 2016 r. powódka uiściła ww. kwotę na rachunek bankowy podany przez pozwaną.

Według dokumentacji znajdującej się w zasobach Cmentarza B. w W., właścicielem grobu (...) jest A. P., brak jest jednak dysponentów tego miejsca grzebalnego.

Podstawą poczynionych przez Sąd Okręgowy ustaleń faktycznych były dołączone do akt sprawy dowody z dokumentów oraz twierdzenia stron, które w całości uznane zostały za wiarygodne, gdyż ich rzetelność i prawdziwość nie budziła żadnych wątpliwości, a nadto Sąd uznał je za bezsporne, bowiem albo zostały przez strony wprost przyznane, bądź też nie zostały zaprzeczone (art. 230 k.p.c.).

Sąd oddalił wniosek dowodowy o przeprowadzenie dowodu z zeznań świadka K. K. uznając, iż okoliczności sporne, a mające istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, zostały dostatecznie wyjaśnione. Sąd pominął również dowód z przesłuchania powódki. H. K. została zawiadomiona o terminie rozprawy, na której miała być przesłuchana w charakterze strony, nie stawiała się jednak na ten termin i nie usprawiedliwiła w żaden sposób swojego niestawiennictwa.

Sąd Okręgowy oddalił powództwo o ustalenie, ponieważ powódka nie wykazała istnienia interesu prawnego w żądaniu ustalenia prawa do grobu.

Zgodnie z art. 189 k.p.c. interes prawny występuje wówczas, gdy istnieje niepewność stosunku prawnego lub prawa. Powódka skierowała swoje roszczenia przeciwko Diecezji (...), a nie przeciwko osobom uprawnionym do dysponowania grobem znajdującym się w kwaterze (...), bądź też ich następcom prawnym. W ocenie Sądu Okręgowego pozwana nie była podmiotem, który mógłby rozstrzygać o tym, komu przysługuje prawo do poszczególnych grobów na cmentarzu znajdującym się w zasięgu terytorialnym diecezji, której podlega, lecz jej zadaniem – za pośrednictwem Zarządu Cmentarza - jest zarządzanie i administrowanie miejscami pochówku, co przejawia się np. przyjmowaniem zwłok do pochowania, prowadzeniem ewidencji pochowań, nadzorem nad przestrzeganiem zasad funkcjonowania

cmentarza, czy też ustalaniem i pobieraniem opłat za korzystanie z mienia cmentarnego. W zakresie tych czynności Zarząd Cmentarza prowadzi zatem rejestr kwater i nagrobków oraz ustala krąg osób spokrewnionych z osobą zmarłą, które mają prawo do wnoszenia opłat za korzystanie z terenu cmentarza oraz do pochówku w tym miejscu. W ramach tych kompetencji nie leży zatem uprawnienie do decydowania o tym, czy określonej osobie przysługuje prawo do grobu. Należy bowiem mieć na uwadze, iż przepis art. 10 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (jedn. tekst: Dz. U. 2017, poz. 912, z późn.zm.) - na podstawie której działa również pozwana - określa osoby, którym przysługuje prawo do pochowania w grobie, nie stanowi jednak materialnoprawnego źródła powstania prawa do tego grobu.

Sąd Okręgowy podkreślił, że prawo do grobu ma dwojaki charakter: osobisty i majątkowy, przy czym elementom osobistym przypada rola wiodąca, bez względu na to, jaka jest wartość elementów majątkowych tego prawa i na czym one polegają. Jeżeli w grobie spoczywają już zwłoki określonej osoby uprawnionej do pochowania, to na skutek pochówku następuje zdominowanie uprawnień niemajątkowych i w związku z czym dopuszczalność rozporządzenia prawem do grobu wygasa. Z tą chwilą nie jest już możliwe rozdzielenie uprawnień majątkowych od osobistych i z tego względu prawa majątkowe tracą swoją odrębność.

W ocenie Sądu Okręgowego badanie kwestii, czy H. K. należy do kręgu osób uprawnionych do grobu, jak również – czy może ona korzystać z prawa do grobu, wykraczało poza ramy merytorycznego rozstrzygnięcia sprawy i powinno być poddane ocenie w innym postępowaniu, tj. w sprawie wytoczonej przeciwko osobom uprawnionym bądź ich następcom prawnym, a nie przeciwko zarządcy cmentarza. Ponadto oświadczenie notarialne S. S. (1) z dnia 9 października 1970 r. obejmowało wyłącznie zgodę na pochowanie w grobie Z. K., a nie członków jego rodziny, zatem nie miało na celu przyznania ojcu powódki prawa do dysponowania tym grobem.

Apelację od powyższego wyroku złożyła powódka, zaskarżając orzeczenie Sądu Okręgowego w całości na podstawie następujących zarzutów:

1. naruszenia art. 227 k.p.c. w zw. z art. 258 k.p.c. poprzez oddalenie wniosku o przesłuchanie w charakterze świadka K. K. na okoliczność nabycia przez H. K. prawa do dysponowania grobem po pochowaniu w nim ojca powódki i świadka oraz wyrażenia na to zgody przez brata,
2. naruszenia art. 189 k.p.c. w wyniku przyjęcia, iż powódka nie ma interesu prawnego w ustaleniu prawa do grobu, w sytuacji gdy Diecezja (...) w W. kwestionuje uprawnienia H. K., odmawiając wpisania jej jako dysponenta grobem.

W oparciu o powyższe zarzuty apelująca wniosła o zmianę zaskarżonego wyroku poprzez uwzględnienie powództwa w całości i zasądzenie na rzecz powódki od pozwanej zwrotu kosztów postępowania, ewentualnie uchylenie zaskarżonego orzeczenia i przekazanie sprawy Sądowi I instancji do ponownego rozpoznania oraz rozstrzygnięcia o kosztach postępowania za instancję odwoławczą.

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje:

Apelacja jest w całości uzasadniona.

Jak słusznie wskazał Sąd Okręgowy w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku prawo do grobu ma charakter mieszany: z jednej strony jest prawem niemajątkowym pozwalającym na spokojne kultywowanie pamięci zmarłych, z drugiej strony jest to prawo majątkowe do posiadania grobu i dysponowania nim. Jeżeli powód dochodzi w ramach prawa do grobu roszczeń wynikających z prawa niemajątkowego, realizuje przysługujące mu własne prawo kultu pamięci zmarłych. Jeżeli natomiast dochodzi roszczenia majątkowego, realizuje przysługujące mu roszczenie zachowawcze przeciwko osobie nieuprawnionej, która naruszyła jego prawo. Do elementów osobistych prawa do grobu zalicza się prawo do pochowania zwłok uprawnionego w wybranym przez niego miejscu, jeżeli dokonał takiego wyboru i obok zwłok jego bliskich, prawo opieki nad grobem, sprawowania kultu osoby tam pochowanej, podjęcia decyzji o pochowaniu innych osób bliskich itp. (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 lutego 2016 r., III CSK 84/15, OSNC-ZD 2017/3/51).

Gdy w grobie został złożony zmarły, prawo do grobu obejmuje urządzenie jego wystroju, wystawienie nagrobka i wykonywanie zwyczajowo przyjętych czynności, takich jak np. składanie na grobie kwiatów i wieńców czy palenie zniczy, stanowiących wyraz czci pamięci osoby zmarłej. Uprawnienia te, aczkolwiek związane z ponoszeniem wydatków, i to nieraz znacznych, mają niewątpliwie charakter osobisty (por. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 15 grudnia 2016 r., I OSK 435/15, Lex nr 2205409, wyroki Sądu Najwyższego z dnia: 6 lutego 2015 r., II CSK 317/14, Lex nr 1667716, z 9 grudnia 2011 r., III CSK 106/11, Lex nr 1112796, z 29 września 2011 r., IV CSK 634/10, Lex nr 1119552, z dnia 21 października 2010 r., IV CSK 113/10, Lex nr 738122, z 19 kwietnia 1996 r., I CRN 53/96, Lex nr 750269 oraz uchwała Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 1994 r., III CZP 155/94, Lex nr 4149).

Powódka wskazała w pozwie, iż domaga się ustalenia prawa do grobu o numerze ewidencyjnym (...) położonego na Cmentarzu B. w W., należącym do Diecezji (...), w której imieniu administruje nim Zarząd Cmentarza B.. Jej roszczenie obejmowało prawo decydowania o przeznaczeniu wolnych miejsc w tym grobie, prawo do przeprowadzenia remontu nagrobka i prawo do załatwiania spraw z Zarządem Cmentarza B.. Jako podstawę swojego prawa do grobu powołała fakt pochowania w nim w dniu 3 stycznia 1980 r jej ojca Z. K..

Zakres podanych uprawnień wskazuje, w ocenie Sądu Apelacyjnego, że H. K. odwołuje się do elementów osobistych prawa do grobu, czyli prawa niemajątkowego w postaci kultu pamięci osoby zmarłej - jej ojca Z. K..

Powódka skierowała swoje roszczenie przeciwko osobie trzeciej - Diecezji (...) w W., która wprowadziła do zasady nie kwestionowała prawa powódki do grobu, lecz której działania i zaniechania, (w postaci odmowy przyjęcia tzw. pokładnego, a pobranie jedynie opłaty za 20-letni okres korzystania z terenu i substancji cmentarza, czy też wyrażenie zgody na wymianę płyty nagrobnej, z równoczesną odmową zgody na remont całego nagrobka), powodowały stan niepewności co do zakresu przysługującego H. K. prawa.

W tej sytuacji należy uznać, że powódka ma interes prawny w wytoczeniu powództwa przeciwko pozwanej. Sąd Apelacyjny, w składzie rozpoznającym apelację, popiera stanowisko wyrażone zarówno w doktrynie (por. A Zieliński / red./, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. teza 21 do art. 189 k.p.c. Wyd. 9, Warszawa 2017), jak również w orzecznictwie (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 1986 r., I CR 317/86, Lex nr 8790), zgodnie z którym strona powodowa ma interes prawny w ustaleniu prawa do grobu wobec zarządu cmentarza, jeżeli zarząd zakazał jej podjęcia prac przy grobie, do którego rości sobie prawa. Interes taki może wynikać również z działań lub zaniechań osoby trzeciej (właściciela cmentarza), który wprowadzi nie kwestionuje co do zasady prawa strony powodowej do grobu, lecz jego decyzje lub ich brak powodują stan niepewności co do przysługującego prawa lub jego zakresu (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2009 r., IV CSK 513/08, Lex nr 610221).

Powódka nabyła prawo niemajątkowe do grobu w chwili, gdy został w nim pochowany jej ojciec, jest bowiem jako najbliższa krewna uprawniona do sprawowania kultu pamięci zmarłego. Równocześnie należy podkreślić, iż pozwana nie kwestionowała w toku procesu, iż złożenie do spornego grobu ciała Z. K. było legalne. Prawo do grobu przysługuje osobom najbliższym zmarłego pochowanego w danym grobie, przy czym krąg tych osób nie ogranicza się do wskazanych w art. 10 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych, która - regulując chowanie i ekshumację zwłok - normuje je pod kątem porządku publicznego, nie zaś pod kątem ochrony dóbr osobistych osób dla zmarłego bliskich (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 grudnia 2011 r., III CSK 106/11, OSNC 2012/6/76).

Przy ocenie, czy danej osobie przysługuje na podstawie art. 23 k.c. dobro osobiste w postaci prawa do grobu, świadczy nie tylko stosunek pokrewieństwa. Nie jest zatem konieczne ścisłe ustalenie, i to na podstawie wyłącznie aktów stanu cywilnego, stopnia pokrewieństwa z osobą pochowaną osób ubiegających się o ustalenie ich prawa do grobu. Sąd może ustalić tę bliskość – nie wynikającą ze stosunku pokrewieństwa - w oparciu o wszystkie dowody, nie tylko w oparciu o akty stanu cywilnego (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 lutego 2016 r., . III CSK 84/15, Lex nr 1992040).

W ocenie Sądu Apelacyjnego stosunek bliskości, z którego z kolei wynika prawo sprawowania kultu pamięci osoby zmarłej w grobie pochowanej, zachodzi nie tylko pomiędzy H. K., a jej zmarłym ojcem, (wynika on bowiem ze stosunku pokrewieństwa w pierwszym stopniu), ale również pomiędzy powódką a S. S. (1). Jak wynika z przeprowadzonych w postępowaniu apelacyjnych dowodów w postaci zeznań powódki H. K. (k. k.174), jak i zeznań świadka K. K. (k. 174), (które Sąd Apelacyjny uznał za w pełni wiarygodne, nie znajdując podstaw do ich podważenia), S. S. (1) przez ponad 20 lat przed swoją śmiercią była konkubina Z. K.. Była ona kobietą rozwiedzioną, nie miała własnych dzieci, jak i żadnej bliskiej rodziny. Powódkę i jej brata traktowała jak własne potomstwo. Utrzymywała jedynie bliskie stosunki rodzinne z rodziną konkubenta, w tym z jego dziećmi i siostrami Z. K.. Nie żyli także jej rodzice, którzy zginęli podczas Powstania Warszawskiego. S. S. (1) była jedynaczką. Także jej ojciec był jedynakiem. Przez okres kilkudziesięciu lat, jaki upłynął od śmierci S. S. (1) do chwili obecnej, żadne osoby, poza powódką i jej bratem, a poprzednio ich ojcem i siostrami zmarłego Z. K., nie sprawowały kultu jej pamięci. Nikt nie ubiegał się także o stwierdzenie nabycia praw do spadku po zmarłej. Babka ojczysta S. S. (1) od 1906 r. nie żyła, a po zakończeniu II wojny światowej nikt poza S. S. (1) nie sprawował kultu jej pamięci. Okoliczność, że wnuczka S. S. (1) była jedyną spadkobierczynią A. P. wprost wynika z oświadczenia wnuczki, jakie złożyła w formie pisemnej w dniu 9 października 1970 r. w obecności świadków, przy czym podpisy zarówno S. S. (2), jak i świadków zostały notarialnie poświadczane (oświadczenie k. 89). Oświadczenie dotyczyło spornego grobu, a jego złożenie Zarządowi Cmentarza miało na celu umożliwienie pochowania w grobie Z. K..

W ustalonych okolicznościach faktycznych brak jest zatem podstaw do podzielenia przez Sąd Apelacyjny obaw strony pozwanej, że może w przyszłości wystąpić spór w zakresie wykonywania prawa do grobu przez osoby bliskie w stosunku do wszystkich pochowanych w grobie zmarłych, w szczególności w zakresie dyspozycji jeszcze wolnymi w grobie miejscami. Poszukiwanie potencjalnych spadkobierców S. S. (1), czy jej babki, (czego zdaje się oczekiwać pozwana), którzy na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat nie realizowali kultu pamięci zmarłych, należy uznać za zbędne. Wystarczające jest bowiem w tym zakresie zeznanie powódki, potwierdzone zeznaniami świadka K. K., że nie ma innych osób bliskich (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 1989 r., II CR 6/68, Lex nr 8943). Dopiero, gdy wzgląd na ochronę praw osobistych nie uzasadniałby dostatecznie prawa do grobu osoby bliskiej dla zmarłego pochowanego w tym grobie, wówczas do głosu winien dojść aspekt materialny prawa z możliwością posłużenia się regułami dziedziczenia (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 1986 r., I CR 317/86, Lex nr 8790). Jednak sytuacja taka w rozpoznawanej sprawie nie zachodzi.

Prawa niemajątkowe do grobu przysługują powódce i jej bratu wobec braku innych osób bliskich dla pochowanych tam zmarłych. Wskazać należy jednak, iż w charakterze strony powodowej nie był konieczny łączny udział powódki i jej brata, bowiem w razie gdy uprawnienia do tego samego grobu rości sobie kilka osób powołujących się na własne dobra osobiste w postaci prawa do kultu zmarłych osób bliskich pochowanych w tym grobie oraz ochrony ich dobrej pamięci i czci, uprawnienia te mają charakter równoległy i indywidualny i nie są uprawnieniami wspólnymi tych osób. Zatem każda z osób ma własną, indywidualną legitymację procesową do dochodzenia ustalenia tych uprawnień. Odrębnym zagadnieniem jest natomiast to, że istnienie obok siebie równoległych uprawnień kilku osób do tego samego grobu powoduje, iż realizacja tych uprawnień musi być - o ile nie ma pomiędzy uprawnionymi zgody - harmonizowana (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 maja 2015 r., III CSK 305/14, Lex nr 1723776).

Podkreślić należy, iż pomiędzy powódką i jej bratem K. K. panuje zgoda co do realizacji wyłącznie przez H. K. prawa do grobu w zakresie objętym dochodzonym roszczeniem. Na fakt istnienia takiej zgody powódka powoływała się już w treści uzasadnienia pozwu (uzasadnienie pozwu k.9). Okoliczność tę K. K. potwierdził, składając przed Sądem Apelacyjnym zeznania w charakterze świadka (zeznania świadka K. K. k.174).

Uznając apelację za uzasadnioną Sąd Apelacyjny, na podstawie art. 386 § 1 k.p.c., zmienił zaskarżony wyrok w ten sposób, że ustalił, iż H. K. przysługuje prawo do grobu zlokalizowanego na Cmentarzu B. w W. w kwaterze (...) w zakresie obejmującym: prawo decydowania o przeznaczeniu wolnych miejsc w tym grobie, prawo do przeprowadzenia remontu nagrobka i prawo do załatwiania spraw z Zarządem Cmentarza B. oraz zasądził od Diecezji (...) w W. na rzecz H. K. kwotę 94 zł.

Ponadto zasądził od Diecezji (...) w W. na rzecz H. K. kwotę 54 zł tytułem zwrotu kosztów postępowania apelacyjnego.

O kosztach procesu za I i II instancję orzeczono w oparciu o art. 98 § 1 k.p.c. w zw. z art. 108 §1 k.p.c.

Edyta Jefimko Bogdan Świerczakowski Emilia Szczurowska